

Modstanden

Af Henning Bjørn Larsen

Hovedtræk af modstandskampen
i Roskilde-området 1940-45

*Tak til de mange modstandsfolk og andre, der har bidraget med beretninger,
hjælp og råd. Uden deres interesse var det materiale, der ligger
til grund for denne del af Historisk Samsfunds Årbog, ikke blevet indsamlet.*

1940-43

Begyndelsen

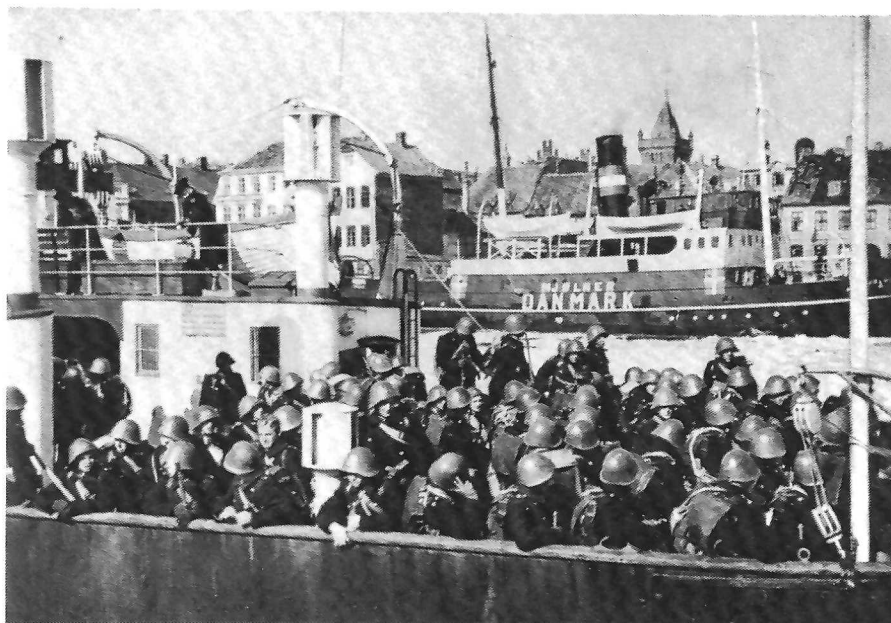
Den 9. april 1940

Den 9. april 1940 kl. 4 om morgenen indledte det nazistiske Tyskland operation Weserübung, der omfattede en besættelse af Norge og Danmark.

De første timer blev der kæmpet i Danmark, men kort efter klokken 7 indløb ordren til landets garnisoner om at nedlægge våbnene; således også til garnisionen i Roskilde.

På Roskilde kaserne lå tre kompagnier af oberst Bennikes 4. regiment. De øvrige kompagnier var spredt ud over Sjælland.

Oberst Helge Bennike var ikke til sinds at strække våben, og efter nogle overvejelser besluttede han at tage over Øresund med sine kompagnier, idet han formodede, at tyskerne også havde angrebet Sverige. Obersten ankom selv til Helsingør med 1. kompagni, og efter en del vanskeligheder (man skulle have sejlet over med opmålingsskibet Freja, der

Soldater fra 1. kompagni ombord på færgen Kronborg i Helsingør havn. (L.H.A. Roskilde).

imidlertid skulle bruge fire timer på at få damp under kedlerne) gik 1. kompagni ombord på færgen til Helsingborg. Klokken var 10.05.

4. kompagni var under ledelse af en kaptajn af reserven afgået fra Roskilde kl. 8.10, en halv time senere end 1. kompagni. Kaptajnen var helhjerteret medlem af D.N.S.A.P, og man kan næppe forestille sig, at han var særlig ivrig efter at tage til Sverige. Dette prøvede han da også at forhindre, og der udspandt sig et heftigt opgør foran 4. kompagni mellem ham og de yngre befalingsmænd.

Enden på det blev, at en del af kompagniet afsejlede til Sverige med Freja, der i mellemtiden havde fået dampen op.

Den 9. april om aftenen befandt der sig således omkring 200 menige og befalingsmænd fra garnisonen i Roskilde i Sverige.¹⁾ 5. kompagni lå i kvarter ved Slangstrup. I Roskilde blev oberstløjtnant af reserven, C. F. Løkkegaard, beordret til at overtage kommandoen over garnisonen og regimentet.

Tyske soldater den 9. april på Stændertorvet i Roskilde. (L.H.A. Roskilde).

I løbet af formiddagen kørte de første tyske kolonner ind på Stændertorvet.

I Sverige blev de danske soldater indkvarteret på en militærbase ved Ljungbyhede nordøst for Helsingborg. Herfra vendte de hjem i løbet af foråret og sommeren 1940.²⁾

Hjemvendt til Roskilde gik oberst Bennike og en række af hans officerer i gang med planlægningen af modstandsarbejdet mod den tyske besættelsesmagt. Hermed havde de første tiltag til en egentlig modstandskamp taget sin begyndelse. Men det var ikke det eneste sted, man lagde planer.

Nazisternes demonstration den 30. juni 1940

Imens nød de lokale nazister foråret. Man holdt en række møder i byen, og i Kornerupsgård i Bredgade åbnedes et partikontor. Iøvrigt til stor irritation for lederen af Falckstationen, der var nabo til kontoret, Einar Arboe-Rasmussen. Gæsterne i partikontoret var ikke de mest afdæmpede af byens unge.

Kulminationen kom den 30. juni.

På trods af forbud mod møder og demonstrationer havde nazisterne indkaldt til et stort partimøde på Højskolehjemmet, og byen vrimlede med uniformsklædte nazister fra nær og fjern.³⁾ Bedre blev det ikke, at omkring 75 tyske soldater fra kasernen deltog i mødet.

Da mødet havde karakter af offentlig møde (en uddelt løbeseddel indkaldte til »Offentlig Nazistmøde«) arresteredes mødelederen, en købmand fra Glostrup, hvilket tilsyneladende passede ham fint. Man havde, sagde han, indkaldt til mødet for at demonstrere mod det udemokratiske mødeforbud!

Ved 19-tiden drog 3-400 deltagere fra mødet så i demonstration ned gennem Algade.

Ved Kinobiografen havde fem betjente dannet kæde under ledelse af overbetjent Bjerg. Han meddelte deltagerne, at det var ulovligt at demonstrere; som svar blev han slået ned.

De øvrige betjente blev overfaldet, og demonstrationstoget vendte om og marcherede tilbage til Højskolehjemmets gård.

Syssellederen Einar Jørgensen modtager politiets stævning ved nazimødet den 30. juni på Højskolehjemmet.

Her udviklede sig et voldsomt slagsmål mellem ordensmagten og nazisterne; at Værnemagts soldater deltog i fornøjelighederne, gjorde ikke sagen bedre.⁴⁾

Det konservative folketingsmedlem Poul Sørensen fulgte begivenhederne fra Hotel Prindsen, og gav i en fortrolig meddelelse til partiets medlemmer denne beskrivelse:

»Om den tyske Værnemagts optræden er der, fra urolighederne begyndte kl. 19.30 og til det tidspunkt, hvor politiet efter forhandling med Værnemagten, atter var kommet tilbage på gaden, at fortælle, at der ved bordet ved siden af mit bord på PRINSEN's fortovsrestaurant (PRINSEN ligger lige over for Højskolehjemmet) sad en tysk officer, som med interesse og morskab havde fulgt hele kampen, som altså få meter fra ham var foregået. Ikke med et ord forsøgte han at gribe ind eller ændre noget. På 1. sal i Højskolehjemmets vinduer lå flere tyske befalingsmænd, som det ligeledes morede stærkt at følge sammenstødene, og heller ikke fra disses side søgte man på nogen måde at lægge de tyske soldater hindringer i vejen. Udråb fra de tyske soldater og underofficerer viste tydeligt, at de aktivt deltog i mødets politiske handlinger. Et langt stykke henad gaden kunne man f.eks. høre en underofficer råbe: Stauning heraus!«⁵⁾

Det har næppe været den slags oplevelser, der styrkede befolkningens forhold til Værnemagten.

Senere på aftenen fik politiet forstærkning fra København, og da man samtidig fik overtalt kommandanten på kasernen til at hjemkalde sine soldater, ebbede kampen ud.

Sagen fik sit efterspil ved retten. Deltagerne blev idømt bøder og hæftestrafte, og aviserne lagde ikke fingrene imellem. Nazisterne var linet op på forsiden med navn og adresse. I den nazistiske presse fremstilledes de som martyrer.

Det er vanskeligt at vurdere, om denne begivenhed havde betydning for modstandsviljen i byen. Modstanden mod Besættelsesmagten var tynd og spirende og endnu langt fra en fast struktur.

Studiekredse og nationale møder

Men det var ikke kun en nazidemonstration, der vakte modviljen mod den tyske besættelsesmagt. Modviljen mod det nazistiske Tyskland havde ulmet længe i brede kredse i Roskilde by.

I midten af 30'erne var de første emigranter kommet til Roskilde. Det drejede sig om kommunister på flugt fra Hitlers KZ-lejre. Disse emigran-

ter boede på skift hos de lokale kommunister og blev henad vejen hjulpet videre til Sverige.

Og, måske, som en naturlig følge af dette hjælpearbejde, men vel også på grund af den almindelige politiske situation, opstod en kommunistisk studiekreds omkring bogbinder H.F.Rasmussen.

Man mødtes i dennes hjem på Københavnsvej og diskuterede udviklingen i Europa. I disse møder deltog bl.a. Hans Kirk. Da Besættelsen var en realitet skiftede møderne ganske langsomt karakter, og ud af studiekredsen krystalliseredes en egentlig modstandsgruppe under ledelse af Jens Erik Clausen.

Iøvrigt var mødeaktiviteten i byen stor. I foråret 1941 blev lederen af Falcks redningskorps i byen, Einar Arboe-Rasmussen, opfordret til at blive formand for Dansk Ungdoms Samvirke i Roskilde.⁶⁾ På det første større møde, Arboe arrangerede, skulle oberst Bennike være taler. Imidlertid måtte man

Jens Erik Clausen.

moderere hans manuskript, så foreningen ikke blev sprængt. Der var endnu langt til en samlet front imod Besættelsesmagten. Mødet omhandlede iøvrigt en anden nystartet forening, Folk og Værn, hvis officielle formål var, at gøre forsvarstanken mere folkelig.

Henad vejen omstrukturerede Arboe-Rasmussen foreningen.

Man etablerede kontaktpersoner i de omliggende sogne, og i møder med disse sikrede man en orientering af den politiske situation uden om den censurerede presse. Talerne var folk som Poul Sørensen, Jørgen Jørgensen, Børge Outze, Helweg Larsen og lektor Adler Lund.

Lektor Lund var blevet tvangsforflyttet fra Sønderjylland til Roskilde Katedralskole på grund af sine udtalelser mod Besættelsesmagten. Her fortsatte han sine kraftige udfald mod tyskerne, bl.a. i tidsskriftet »Ungdom og Idræt«, hvilket resulterede i en hæftestraf og en kraftig misbilligelse fra ministeriet⁷⁾. Lektoren fik dog lov at genoptage sit arbejde på Katedralskolen; med en trussel om afskedigelse hængende over hovedet.

Allerede i 1933 var Sct.Georgsgilderne blevet dannet. Dansk Studiering (Ringene) kom til i august 41, og året efter dannede C.F.Løkkegaard på et møde på Hotel Prindsen en lokal Terrainsportsforening, der angiveligt som mål havde fysisk træning og orienteringsløb m.v. »M.v.« var i høj grad discipliner, der kunne anvendes i en modstandskamp mod Besættelsesmagten⁸⁾.

Således blomstrede foreningslivet og studiekredsene i byen.

I den første lange krigsvinter rykkede man sammen, og den første modstandsvilje mod den tyske besættelsesmagt begyndte at finde sin form.

Alsang og Algang

Udadtill viste man sit nationale sindelag ved Alsang og Algang.

I sommeren 1940 samledes man over hele landet for sammen at synge de nationale sange.

Alsangen i Roskilde begyndte på Højskolehjemmet i Algade, men den første store aften var den 21. august i Folkeparken.

Også her i byen trak arrangementet fulde huse.

På trods af regn samlede den første Alsangsaften i Folkeparken næsten 5000 mennesker og ti dage senere, i Byparken, mødte næsten 8000 op; et

betragteligt antal, når man tænker på, at der kun boede lidt over 20.000 mennesker i Roskilde.

Og i de små omegnskommuner sang den samme aften: I Hedehusene 1500 mennesker, i Osted 200, i Kirke Hyllinge 300, i Gundsømagle 100 og i Havdrup 150. I foråret prøvede man at genoptage Alsangstævnerne ved et arrangement på Højskolehjemmet, men snart blev sangen afløst af Algang.

Under mottoet »Kom, som du er - gå, som du kan« arrangerede den lokale idrætsforening og Roskilde Tidende en række traveture.

Ruten var på 10 km og skulle gennemføres på 1½ time; damerne fik dog ti minutter mere.

Algang ved Røde Port.

Arrangementet blev i aviserne omtalt som en succes, men deltagerantallet kom sjældent over nogle hundrede, og det var jo betydelig færre end ved den fælles sang.⁹⁾

Den 22. juni 1941

Den 22. juni 1941 om morgenen indledtes operation Barbarossa, Hitlers overfald på Sovjetunionen, og i løbet af dagen udgik der, efter tysk pres, ordre til landets politistationer om arrestation og internering af de stedlige kommunister.

Det er vanskeligt at få et overblik over følgerne af denne ordre i Roskilde.

Tilsyneladende var det kun brødrene Ejnar og Regnar Petersen, der blev arresteret. De to blev interneret og siden sendt til Tyskland, hvor de overlevede et ophold i Stutthof koncentrationslejren. (Den 10. juni 1945 vendte de hjem og blev fejret ved en velkomstfest, der startede på Hestetorvet og fortsatte på Fjordvilla).

Andre blev givet forsøgt arresteret, men nåede at flygte. Tilbage står det faktum, at en stor del af de stedlige kommunister uantastet kunne fortsætte deres liv i byen.

Mange af dem var at finde i studiekredsen omkring bogbinder Rasmussen.

Studiekredsen havde nu fået illegal karakter, og til det brug camoufleredes den som en skakklub. Flere af medlemmerne blev i den periode ganske habile skakspillere.¹⁰⁾

Møderne handlede nu i højere grad om opbygningen af et illegalt partiapparat i byen.

Under ledelse af Steffen Jensen («Freddy») fra Køge, opbyggedes således, i løbet af 1942, en illegal struktur blandt kommunisterne i Roskilde. Indsamlingen til partifæller under jorden blev sat i system, og ved ugentlige møder afregnedes med Lars Clausen, som herefter fordelte midlerne til de ramte familier.

Indsamlingen foregik blandt andet ved salg af mærker, som fra København blev sendt til Poppelalle 17 i Roskilde. Dette husnummer mangler på Poppelalle, og på posthuset havde man en kontakt, der opsnappede forsendelserne. Adressen blev iøvrigt senere brugt til andre forsendelser: illegale blade m.m.

Det vil måske være en overdrivelse at sige, at der opbyggedes en egentlig kommunistisk byledelse i Roskilde, men ved de ugentlige møder havde man, gennem Steffen Jensen, kontakt med den centrale ledelse i København.¹¹⁾

Således forløb de første krigsår.

For mange handlede de om kolde vintre, luftalarmer og støvletramp i gaderne, men den nationale følelse og den politiske bevidsthed var blevet plejet og styrket.